4. Патенко, Г.Р. Имена собственные в художественных произведениях // Ономастическое пространство и национальная культура: Материалы Международной научно-практической конференции. – Улан-Удэ: Изд-во Бурятского госуниверситета, 2006. – С. 199-202.
5. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 2007. – 368 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА
Бєлоусова Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгвістики та лінгводидактики Ставропольського державного університету, Росія.
Наукові інтереси: стилістика, лексикологія, лінгвістичний аналіз тексту.

СПОСОБИ УТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ НА РІЗНИХ ХРОНОЕТАПАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛОВНИКА ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ

Дмитро ВАСИЛЕНКО (Горлівка, Україна)

Статтю присвячено структурно-семантичному дослідженню англомовної військової термінології у діахронічному аспекті. Розглянуто шляхи і способи творення військової лексики (афіксація, словоскладання, абревіація, семантична та фразеологічна деривація, запозичення). Встановлено словотвірні моделі. Визначено тенденції розвитку англомовної військової термінології XX – початку XXI століття.

The article focuses on the diachronic study of word-building, structural and semantic development of the English military vocabulary of the 20th- the beginning of the 21st century. Special attention has been attached to morphological and semantic ways of building up military terms (affixation, composition, abbreviation, semantic and phraseological derivation, and borrowing). Basic structural-semantic patterns have been singled out.

Військова підмова характеризується наявністю у її складі різних груп лексичних одиниць. Основним компонентом військової підмови є терміносистема. Внаслідок еволюційних перетворень вона поповнюється новими лексемами. *Актуальність* її дослідження визначається важливою роллю військової лексики у збагаченні словникового складу англійської мови і необхідністю теоретичного узагальнення змін, що відбуваються у цій сфері. *Мета* дослідження полягає у виявленні тенденцій розвитку англомовної військової термінології XX – початку XXI століття. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*: класифікувати англомовну військову спеціальну лексику згідно з критерієм хронологічної відповідності синхронним зрізам; визначити шляхи і способи формування англомовної термінологічної військової лексики та встановити тенденції розвитку військової термінології зазначеного історичного періоду.

Об'єктом дослідження є англомовні військові терміни XX – початку XXI століття. *Предмет аналізу* – інноваційні словотворчі, семантичні та фразеологічні процеси. *Матеріалом дослідження* слугували 1290 військових термінів, отриманих шляхом суцільної вибірки і зафіксованих лексикографічними *джерелами* – англомовними словниками військових термінів, неологізмів, тлумачними словниками, що містять дати входження нової лексики до англійської мови [6; 7; 8; 13].

Під військовим терміном розуміють "спеціальне найменування, яке має просту або складну формальну структуру (словосполучення), що співвідноситься з певним поняттям із сфери військової справи (військової науки, техніки, життєдіяльності військ і таке інше), у семантичній структурі якого є сема "військовий", "бойовий" [2: 48]. Вважаємо, що до складу спеціальної військової лексики входять також номенклатурні одиниці (номени та оніми), які утворюють сукупність спеціальних назв, що співвідносяться з певними поняттями та актуалізують предметні зв'язки, наприклад *B-2 – "американський бомбардувальник"*, *Chinook – "американський транспортний гелікоптер"*.

Діахронічне дослідження військової термінологічної лексики передбачає розподіл лексичних одиниць за певними синхронними зрізами, виділення яких ґрунтується на екстралінгвальних та інтралінгвальних ознаках змін військової термінологічної лексики, а саме, на виокремленні відрізків часу, які позначаються суттєвими трансформаціями, від таких, що характеризуються відносною стабільністю. Формування значної кількості лінгвальних інновацій збігається з історичними моментами різких змін у суспільстві, у даному випадку, періодами війн і військових конфліктів XX – початку XXI століття за участю британських і американських військ (Таблиця1).

Структурно-семантичний аналіз англомовних військових лінгвальних інновацій XX – початку XXI століття свідчить про те, що у сфері військової термінологічної лексики процеси неогенії відбуваються, головним чином, шляхом афіксації, словоскладання, скорочення, семантичної деривації та фразеологізації.

Таблиця 1.

Динаміка виникнення військових термінів у кореляціях з війнами та військовими конфліктами XX – початку XXI століття

Синхронні зрізи	11900-1913	11914-1918	11919-1938	11939-1945	11946-1949	11950-1953	11954-1975	11976-1990	11991-1995	11996-2000	22001-2002	22003-2007	*Разом*
Кількість військових термінів	333-22%	1334-110%	557-44%	3374-229%	777-66%	660-55%	2217-117%	1138-111%	885-77%	220-11%	110-11%	885-77%	11290 1100%

У процесі формування нових термінів військової сфери найбільшу словотворчу активність виявляють такі структурні елементи: *префікси*: *aero-, anti-, counter-, cyber-, de-, e-, Euro-, info-, mega-, non-, over-, pre-, re-, super-; суфікси: -able, –er, -ize, -y¹, -y²*. Визначення статусу афіксів і афіксоїдів грунтується на дефініціях, що надаються англомовними словниками [11; 13]. Військові лексичні одиниці, що утворюються за допомогою афіксів *anti-, non-, super-, de-, re-, pre-, over-, aero-, counter-, -er, -able, -ize* рівномірно розподіляються за синхронними зрізами. У період з 1940-х до 80-х років виникають нові слова з афіксоїдами *para-, heli-* (*parabomb, heliborne*), суфіксами *–y¹, -y²*. Починаючи з 1950-х років активну участь у творенні нових військових лексем бере префікс *mega-* (*megadeath*). Наприкінці XX – початку XXI століття у військовій підмові починають функціонувати "нові" префікси, *Euro-, cyber-, info-, e-* (*Euromissile, cyberwar, infowar, e-bomb*). У першій половині XX століття афіксація виявляється одним з найпродуктивніших способів словотворення в межах військової терміносистеми (9%). Активність афіксального способу словотворення зменшується наприкінці XX століття та складає 5% у термінології. У цілому, 7% військових термінів (від 1290 лексем) утворюються способом афіксації (Таблиці 2, 3).

Таблиця 2.

Способи творення англомовних військових термінів

Способи творення військових термінів	Афіксація	Слово-складання	Скорочення	Семантична деривація	Фразеологізація	Запозичення	*Разом*
Військові терміни	91-7%	739-57%	194-15%	91-7%	103-8%	72-6%	1290-100%

Протягом XX – початку XXI століття головним способом словотвору у сфері військової лексики залишається словоскладання. У цілому, 57% загальної кількості інновацій військової термінології утворюються шляхом словоскладання. Спостерігаються незначні коливання цифрових показників на різних синхронних зрізах (53%-62% термінів формуються цим способом словотвору) (Таблиці 2, 3). Серед композитів переважають бінарні лексичні одиниці, утворені за моделями n + n, adj + n, які розглядаються як складні слова [4; 6; 7; 9; 10; 12; 14].

Словотвірна модель n + n > N надає широкі можливості для номінації предметів і явищ дійсності, характеризує їх і співвідноситься одночасно з двома предметами, ознаки яких має

той предмет, що отримує назву. Вона репрезентована декількома варіантами: n + n → N (*airburst*), (n + n) + n → N (*bunker-buster bomb*), n + (n + n) → N (*death ray-bomb*), n's + n → N (*aircraftsman*), n + n er → N (*al-Qaeda fighter*), n + n ing → N (*mouseholing*). Серед нових військових складних двокомпонентних лексем поширеними є лексичні одиниці, утворені за моделлю adj + n → N. Цей тип словоскладання посідає друге місце за кількістю лінгвальних інновацій (*general war*).

Нові слова, що виникають завдяки скороченню побудовані на основі існуючого лексико-граматичного матеріалу і у відповідності до закономірностей словотворення англійської мови. Відбувається лише структурна трансформація лексичних одиниць. Нами виокремлюються такі типи військових скорочень, як: 1) ініціальні абревіатури*:* алфабетизми (*GCI* [`dʒi: si: `ai] – *Ground Controlled Interception*); звукові (акроніми) (*JATO* [`dʒeitəʊ] – *Jet-assisted take off*); звуко-літерні (*FRAGO* [`frægəʊ] – *Fragment of an Order*); літерно-звукові (*JDAM* [`dʒeidæm] – *Joint Direct Attack Munition*); 2) складові скорочення (*recon* < *reconnaissance*). У процесі творення військових складових скорочень відкидаються окремі морфеми. Скороченню, головним чином, підлягають**:** 1) ініціальна частина слова (аферези): *chute* < *parachute;* 2) фінальна частина слова (апокопи)*: jet* < *jet-propelled.*

Таблиця 3.

Зміни в шляхах і способах творення англомовних військових термінів

Способи творення військових термінів	Афіксація		Слово-складання		Скорочення		Семантична		Фразеологізація		Запозичення		Разом	
Синхронні зрізи	11900-1950	11950-2000	11900-1950	11950-2000	11900 –1950	11950-2000	11900 -1950	11950-2000	11900-1950	11950-2000	11900 -1950	11950-2000	11900-1950	11950-2000
Військові терміни	558-99%	333-55%	3361-553%	3378-662%	884-112%	1110-118%	666-110%	225- 4%	445 -77%	558 – 9%	661- 9%	111-22%	6675-1100%	6615-100%

Масове формування військових скорочень починається в роки Першої світової війни. Для цього періоду характерні скорочені найменування військових формувань (*A.E.F.* < *American Expeditionary Forces)* та зброї і техніки (*AA* < *anti-aircraft*). Серед усіх способів словотворення першої половини XX століття скорочення займають 12% у військовій термінології. Наприкінці минулого століття цифрові показники зростають до 18% нових скорочень у військовій термінології. У цілому, 15% військових термінів (від 1290 лексем) формуються шляхом скорочення (Таблиці 2, 3).

Поповнення словникового складу військової підмови здійснюється значною мірою шляхом семантичної деривації, у процесі якої відбуваються зміни семантики вихідних одиниць. Нова військова лексика виникає внаслідок метафоричного переосмислення вже відомих лексичних одиниць, які переходять до сфери військової термінології на позначення: 1) військовослужбовців: *pathfinder* (n) – *"пілот літака наведення"*; 2) військових дій: *extract* (v) – *"евакуювати"*; 3) зброї, боєприпасів: *soft bomb* (n) – *"бомба, що виводить з ладу лінії електропередач"*; 4) військової техніки: *battle star* (n) – *"військовий супутник"*; 5) приладів, обладнання: *hunter-killer satellite* (n) – *"супутник-винищувач"*; 6) споруд, укриття, загородження: *atomic cemetery* (n) – *"могильник ядерних відходів"*.

Джерелами метафоризації у військовій термінологічній лексиці стають лексичні одиниці, що належать до таких груп, як: 1) антропоморфізми: *wingman* (n) – *"другий літак у бойовому*

ряду”; 2) зооморфізми: *Raptor* (n) –*“літак”*; 3) артефакти, побутоморфізми: *barrel* (n) – *“бочка* (*фігура вищого пілотажу*)*”*.

Військовій термінології притаманна номінативна метафора, в основі якої є перенос типу “об’єкт” – “об’єкт”, який відбувається за схожістю: 1) зовнішнього вигляду та форми об’єкта: *cloverleaf* (n) – *“техніка патрулювання”*; 2) способу дії: *cartwheel* (n) – *“колесо, переворот через крило*, *фігура вищого пілотажу”*; 3) розміру: *big friend* (n) – *“бомбардувальник”*; 4) кольору або світлових характеристик: *dark biology* (n) – *“біологічна зброя”*; 5) звучання: *buzz-bomb* (n) – *“літак-снаряд”*.

При створенні військової термінологічної лексики використовується метонімічний перенос. У термінологічній лексиці існують певні категорії назв, які мають два денотата, наприклад, процес і результат (*bombing, blocking*), приміщення і люди (*air operations center*), організація і військова техніка (*air carrier*), військові дії і зброя (*atomic deterrence*), процес і вантаж (*airlift*). Нові термінологічні поняття можуть позначатися назвами осіб, як правило, власними іменами винахідників зброї: *Lewis – “кулемет Льюіса”* (*Lewis* (1858-1931)). Метонімічний перенос у сфері військової лексики здійснюється також у тому випадку, коли реалізується зв’язок між одягом людини і нею самою: *Red Berets – “парашутисти повітряних сил Великої Британії”* – бахуврихи, складні слова з підрядним зв’язком між мотиваторами в мотивуючій дефініції, що виражають належність ознак, позначених твірними основами, посесору [5: 51].

Одним із важливих шляхів поповнення лексики військової підмови є евфемія, навмисна заміна знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком, яка використовується з метою запобігання комунікативних конфліктів [3: 391]. Основна функція евфемії у сфері військової термінології є маскування. Евфемізми вживаються з метою: 1) прикриття агресивних військових дій, відволікання уваги від військових операцій: *purge = attack violently – “агресивно атакувати”*; 2) завуалювання наслідків війни, кількості жертв: *civilian impacting = non-military casualties – “втрати серед цивільного населення”;* 3) пом’ягшення військових помилок: *fratricide = friendly fire – “завдавати вогню по своїм позиціям”;* 4) маскування уражувальної сили зброї: *surgical strike = bombing raid – “точний удар”*.

Аналіз розподілу військових семантичних неологізмів за синхронними зрізами виявив тенденцію до поступового зменшення ролі метафоризації у процесі творення нових лексичних одиниць військової термінології. У цілому, досліджувані військові семантичні лінгвальні інновації складають 7% (від 1290 лексем) термінів (Таблиці 2, 3).

Протягом XX – початку XXI століття відбувається процес збагачення військової підмови фразеологічними одиницями. Під військовою фразеологією слід розуміти особливий шар лексичного складу військової підмови, який включає мовні одиниці, що позначають поняття, безпосередньо пов’язані з військовою справою, збройними силами, і які розподіляються на стійкі сполучення лексем з повністю або частковим переосмисленим значенням, а також на стійкі сполучення слів, які не містять переосмислених компонентів, включення яких до об’єкта дослідження ґрунтується на широкому розумінні фразеології, що вивчає не тільки фразеологічні ідіоми та фразеологічні сполучення, а й стійки фрази різних структурних типів [1].

У процесі творення фразеологізмів, що належать до військової термінологічної лексики, закони логіки не порушуються. В основі багатьох з них є такі центральні поняття військової сфери, як *war, missile, weapons, armor, bomb(ing)* та інші. Їх компоненти не переосмислюються. Вони формують гнізда фразеологізмів. Наприклад, *bomb complete round, bomb control panel, bomb damage assessment.*

Характерною ознакою фразеологізмів є їх здатність утворюватися за певними моделями. Аналіз фразотворчих моделей за кількістю їх складових показав, що переважна більшість військових фразеоматичних зворотів (загальна кількість дорівнює 103 одиницям), утворених за певною структурною моделлю, є такими, що складаються з трьох компонентів (58%) (*fly in anger)* та чотирьох компонентів (24%) (*belt of antitank obstacles).* Менш частотними серед фразеоматичних зворотів є бінарні фразеологізми (7%) (*in battery*). Найменші групи

складають п'яти (6%) (*keep pace with the armor*), шести (3%) (*drill a hole in a tank*) та семикомпонентні (2%) (*bomb a country out of the war*) фразеологізми.

За своєю структурою військові фразеологізми розподіляються на субстантивні, дієслівні, ад'єктивні та адвербіальні. За нашими даними, переважна кількість нових військових фразеоматичних зворотів термінологічної лексики є дієслівними (65%); меншу групу складають субстантивні звороти (29%); незначними за кількістю є ад'єктивні (3%) та адвербіальні (3%) фразеоматичні звороти. Найбільш продуктивними виявилися такі словотворчі моделі: N + Prep + N (*attack in waves*), N + Prep + N + N (*bombing on pin points*). Дієслівні фразеоматичні звороти будуються за такими структурними моделями: V + Adj + N (*string barbed wire*), V + N + N (*dislocate enemy air*), V + N (*overcome armor*). Військові фразеоматичні звороти складають 8% (від 1290 термінів) (Таблиці 2, 3).

Процес запозичення іншомовних лексичних одиниць у військовій сфері зумовлений внутрішньомовними чинниками (необхідністю позначення нових понять і реалій), а також екстралінгвальними чинниками (етапами розвитку військових галузей). Більшість французьких і німецьких запозичень, що поповнюють англомовну військову термінологію, позначають нові реалії, головним чином, у сфері авіації, ракетобудування та бронетанкової техніки (*camouflage, panzer*). Процес запозичення відбувається нерівномірно, – більшість іншомовних лексичних одиниць увійшла до англійської мови у період Першої та Другої світових війн. Військові термінологічні запозичення складають 6% від загальної кількості англомовних військових лінгвальних інновацій – термінів (1290) (Таблиці 2, 3). Іншомовні запозичення підлягають процесам графічної (*strafen* (Germ) > *strafe* (Engl)), фонетичної (*barr`age* > *`barrage*) і морфологічної асиміляції. Військові запозичення створюють деривати шляхом суфіксації (*camouflage* (Fr) > *camouflageable*, *camouflager*, *camouflagic*), словоскладання (*blitzkrieg*), скорочення (*Blitzkrieg* > *Blitz*), метонімічних (*Fokker*) переносів.

Отже, склад англомовної військової термінологічної лексики XX – початку XXI століття збагачується новими лексичними одиницями і фразеоматичними зворотами, здебільшого, завдяки використанню внутрішніх словотвірних ресурсів мови. На підставі статистичних даних встановлено, що *афіксація* виявляє високу словотворчу активність з початку та до середини XX століття. Кількісні показники афіксальних лінгвальних інновацій військової сфери мають тенденцію до зменшення наприкінці XX – початку XXI століття (з 9% до 5% термінів). *Словоскладання* залишається головним продуктивним способом словотворення протягом XX – початку XXI століття (53%-62% термінів). До продуктивних способів формотворення у військовій підмові належить *скорочення*, яке відбиває тенденцію до поступового зростання (з 12% до 18% термінів). Збагачення словникового складу військової підмови здійснюється також шляхом *семантичної деривації*. Проте її роль зменшується у сфері термінології (з 10% до 4%) протягом XX – початку XXI століття. Провідну роль у семантичних змінах військової лексики відіграє механізм метафоризації. Нові військові фразеоматичні звороти утворюються, головним чином, завдяки переосмисленню вільних словосполучень та метафоризації. Їх розподіл за синхронними зрізами свідчить про підвищення кількісних показників у періоди активних бойових дій (з 7% до 9%). Кількість іншомовних запозичень зменшується у термінології (з 9% до 2%).

Перспективу наукової роботи становить дослідження функціонування англомовної військової термінології на рівні дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – 357 с.
2. Гарбовский Н. К. Сопоставительная стилистика профессиональной речи (на материале русского и французского языков). – М.: Наука, 1988. – С. 48-49.
3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Наука, 1996. – С. 391-402.
4. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке. – М.: Высшая школа, 1985. – 186 с.
5. Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономасиологические категории в английском языке. – Ужгород: Ужгород. нац. ун-т. – 1997. – С. 48-49.
6. Algeo J. Fifty Years Among the New Words. A Dictionary of Neologisms. – Cambridge University Press, 1993. – 257 p.
7. Bowyer R. Dictionary of Military Terms. – Bloomsbury, 2004. – 262 p.
8. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. – Joint Publication 1-02, 12 April 2001, (As Amended Through 5 September 2003). – 580 p.
9. Hargraves O. New Words. – Oxford University Press, 2004. – 320 p.
10. Knowles E., Elliott J. The Oxford Dictionary of New Words. – Oxford, New York, Oxford University Press, 1997. – 357 p.

11. Longman Dictionary of Contemporary English. Fourth edition. – Longman Dictionaries, 2005. – 1700 p.
12. Mort S. Original Selection of New Words. – Longman, Longman Guardian, 1986. – 219 p.
13. Random House Webster's Unabridged Dictionary. – New York, Random House. – 2001. – 2229 p.
14. Zandvoort R. W. Wartime English. Materials For a Linguistic History of World War II. – Westport, Connecticut, Greenwood Press Publishers, 1957. – 253 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Василенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики та фонетики англійської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: англійська лексикологія, словотвір, соціолінгвістика.

СЕМАНТИКА НАРОДНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ (на матеріалі Кіровоградщини)

Тетяна ГРОМКО (Кіровоград, Україна)

Народні географічні терміни становлять значний семантичний і структурний інтерес. При спільності географічної семантики спостерігається ряд семантико-словотвірних моделей, серед яких є як утворення, представлені в інших слов'янських мовах, українських говорах, так і вузьколокальні діалектизми.

Semantics and structure of folk geographic terms are interesting to study. Word building models, which are found in other Slavonic languages, Ukrainian patois as well as in local dialects, manifest the identity of geographic semantics.

Встановлення принципів і моделей культурної мотивації, що лежить в основі номінації географічних реалій, є однією із актуальних і перспективних проблем у сучасному мовознавстві. Дослідження української народної географічної термінології було, є і залишатиметься актуальним, до того ж у багатьох аспектах. По-перше, це поповнення діалектної бази на рівні цієї тематичної групи, яке у своїй перспективі орієнтоване на укладання "Словника народних географічних термінів України", по-друге, народна географічна термінологія – це апелятивний арсенал, традиційно досліджуваний ономастами, і по-третє, природно, що діалектологічні студії у цій галузі дають матеріал для подальших досліджень з етимології, лексики, словотвору тощо. До того ж, ґрунтовне знання місцевої лексики, особливо географічної, дає можливість визначити, як практично формувалася українська мова у живому мовленні носіїв. Про актуальність дослідження свідчить значна наявність праць багатьох слов'янських дослідників (Е.Григорян [1], Р.Малько [5], М.Тостой [8], І.Яшкін [11], Є.Черепанова [9,10], Т.Марусенко [6,7] та ін.). Однак ця робота потребує подальшого системного продовження.

Проведене нами дослідження народних географічних термінів (далі, як і для *географічна термінологія*, – ГТ) Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) [3] показало, що ця лексична група є досить чисельною (1787 лексем та їх варіантів [4]) і важливою частиною загальнонародної мови. Діалектні й говіркові особливості зумовлюють значну варіативність ГТ за фонетичним та словотвірним оформленням, що спричиняється до їх синонімічного використання, увиразнення місцевого мовлення тощо.

Становлення, розвиток і функціонування народної ГТ визначається рядом позамовних і власне мовних факторів, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Особливості рельєфу, гідрографії та природних умов Кіровоградщини як частини лісостепу і степу, а також ведення господарства знайшли своє відображення в семантиці досліджуваних ГТ. Загальна характеристика географічних умов регіону показує типові властивості рівнинного рельєфу [3: 5-6], що, у свою чергу, знаходить відображення в семантичній мотивації назв ГО.

Зафіксовані в говірках Центральної України ГТ становлять в основному сформовану термінологічну мікросистему, яка репрезентує відповідну сукупність понять і має складну внутрішню структуру. З огляду на значення лексичні одиниці утворюють певну систему, у межах якої виділяється 24 ЛСГ, об'єднаних на основі спільної узагальнюючої семантики (близько 270 сем) та протиставлених за рядом ДО. Спільними для всіх ГТ виявляються такі основні ДО: 'розмір ГО', 'форма', 'наявність/відсутність рослинності', 'функціональне призначення'. До додаткових віднесені 'заболоченість/незаболоченість', 'місце розташування відносно інших ГО'.